

Vas István

FELOLDOZÁS (II)

3

Szép karrier

Pedig ez a pálya egyre több lehetőséggel kecsegtetett. Én erre akkor kezdtem ráébredni, amikor egy tavaszi napon a romos falakon sűrűsödő plakátok közül az egyik tudtomon kívül magára vonta pillantásomat. Rögtön rájöttem, hogy mi ébresztette föl a figyelmem: saját nevem egy névsor vége felé. Odaléptem: egy megjelenendő új politikai és szellemi hetilap, az *Új Magyarország* hirdette munkatársai nevét. Az oszlop élén a főszerkesztő neve: Boldizsár Iván. Hiába, Boldizsár, aki pedig nem is tartozott a személyes barátaim közé, időnként valamilyen jótéteményben részesített. A legfőbb jó, amit tőle kaptam, az Etiről hét évvel ezelőtt írt cikke volt, amit aztán az emlékkönyv számára kibővített. Annak a plakátnévsornak és benne az én nevemnek nem tulajdonítottam különösebb jelentőséget – afféle távolból küldött üdvözlőnek fogtam föl. De ahogy folytattam utamat, mind sűrűbben tűntek szemembe az *Új Magyarország* plakátjai. És nemcsak az enyémben. Egyre többen gratuláltak, ismertek föl: Ja, én vagyok a Vas István – igaz, nem mindenki tudta, költő vagyok-e vagy filmkritikus, publicista. Aminthogy csakugyan idővel még angol filmekről is írtam kritikát az *Új Magyarország*ba, de azért persze inkább irodalmiakat, régi barátaim, Déry Tibor és Fodor József könyvéről például, sőt Lukács György BALZAC, STENDHAL, ZOLÁ-járól is – itt még nem kellett leszámolnom magával a módszerével.

De azért Boldizsár leginkább, mégiscsak verseket kért tőlem, és ha adtam, azokat hozta legörömostebb. Én meg szívesen adtam neki, az *Új Magyarország* jó forgalmú lap volt, és jólesett megint rotációs papíron látni a verseimet.

Mert hát igen, újra írtam verseket. Nem a németek bevonulásakor kezdett naplóm folytatam, a Zeitgedichteket. Februárban, átkelésünk után még írtam egy-két heveny szakaszt, de aztán úgy éreztem, hogy a műfaj elvesztette jogosultságát. Úgy is éreztem viszont, hogy megkíván valami befejezést, mintegy a hevenyészve odavetett kövek, kövecskék után egy komolyan kiképzett zárópillért. Amilyen onkéntelenül, sőt meggondolatlanul keletkeztek egy éven át a ciklus darabjai és töredékei, olyan meggondoltan, sőt mondhatnám eltokélten fogtam hozzá a berekesztő darab, az UTÓHANG* kifaragásához. Mindenekelőtt úgy éreztem, valamilyen mentséget kell találnom, amiért egy éven át csaltam, szöktem, bújtam, valamilyen jogosultságot az életben maradásra. A legkézenfekvőbb az volt, hogy van mit védenem. Sőt, amit helyzetemnél fogva jóformán csak én védhetek. Hogy mit? Otrombán fogalmazva, de finomabban ma sem tudom – az egyén, a személyiség jogát. Mi ellen? A közösségi igényekkel szemben, feleltem volna, ha akkor kérdezi valaki. De nem kérdezte senki, mert mindenki tudta, hogy a kommunistáktól védem a személyiség jogát – Lukács György két év múlva is visszatért rá. Két év múlva? De hiszen ma is, ha felnyitom, kihallani belőle, mit akartam védeni:

* Később KÉRDEZŐ IDŐ címmel jelent meg. (A szerk.)

„Én nem azért rejtöztem csalva, szokve,
 Hogy megmentsem a pára-életet,
 De nem lettem az ember-kása csöppje,
 S nem türtem el, hogy én ne én legyek –”

és azt is, hogy kik ellen:

„Mik biggyesztett nullákkal növekednek,
 Sok bányu szám engem nem érdekel,
 Nekem a milliárd magányos egynek
 Gógös-szegény testvérisége kell –”

sőt, minden félreértés elkerülése végett az utolsó szakaszban még azt is kimondtam:
 „nem lehetek új vallás ócska papja”.

Lengyel Balázs, az *Újhold* szerkesztője, aki többször is írt rólam, ahányszor, annyi-féleképpen, utoljára mint adut vágta oda a *retorika* szót. Amire én kissé méltatlankodva kaptam fel a fejem. De most az *UTÓHANG*-ot újraolvasva rá kellett ébrednem, hogy olyankor, amikor fontos volt nekem, hogy első hallásra vagy olvasásra se értsenek félre, némi *oratio recta*tól sem riadtam vissza, sőt olykor a hangomat is fölemeltem hozzá.

De hát hogyan is került Balázs ilyen irodalmi ítéloszékbe? Igaz, mindig is kedvelte a verseket, kívülről is tudott egy csomót, néha egész szakaszokat idézett, szerettük is érte, hogy ilyen komoly ember létére ezt sem átallja. Mert máskülönben igen komoly fiatalember volt, komoly szociológiai és politikai, ma úgy mondanók, politológiai képzettségű, aki a *Századunkban*, a *Huszadik Század* utódában némileg Szabó Zoltán gondolatkörében kezdte a közírói pályát, és hihetőleg ott is folytatja majd, ha ez a tekintélycs lap a betiltás után újra megindul.

De amikor, a Cipinél történt látogatása után, azaz már az ostrom után, Pesten újra találkoztunk, kezdtem látni a lehetőséget, amely erről a komoly és megbízható pályáról kilendítheti őt. A lehetőség egy fiatal, artemiszien és atletikusan tökéletes alakú, szépszőke lány volt. Akkor már ismertem verseit. Döbbenetesen készek voltak. Fgyúttal egy új kezdet jelentői – majd' azt mondtam, hirdetői –, legalábbis költőnőink történetében. Mindenekelőtt ami a formát illeti. Hiszen igaz, Hajnal Anna már tíz évvel azelőtt némi habozás után a forma mellett döntött. De az ő formája még a saját szellemtestéhez szabott bő, görögös-romantikus peplum volt. Ennek a Buda romjai között kezdő költőlánynak a formája is, helyesebben a formái, ugyancsak atletikusan feszesek voltak. Igen, az én emlékezetemben Szabó Lőrinc és Illyés meg a mi nemzedékünk után mintha ő, Nemes Nagy Ágnes – mert róla van szó természetesen – ez a határozottan fellépő lány véglegesítette volna az új magyar költészetben a kötött vers uralmát.

A formánál is föltünőbb újdonság volt a költőnőiségben az ész – nemcsak nálunk, világszerte átalltak vele élni a Líra leányai. Ennek a költőlánynak a jelentkezésre váró kézírataiban büszkén, sőt kihívóan szikrázott. Mint például ebben, az akkortájt bátornak számító epigrammájában: „*Méit szeressem a népet? Azért, mivel épp az enyém tán? Pontos igazság te! Légy népem s a hazám!*” És még hozzá az volt a címe: HAZA. Persze az ész-hit óhatatlanul némi naivsággal vegyült, mintha tudni lehetne akkor, háborúból és rémuralomból ocsúdva, hogy mi ez a *pontos igazság*. De a fiatal Nemes Nagy Ágnes nemcsak az észben hitt, hanem az igazságban is. Amely nemcsak *pontos* lehet, hanem *öldoklő*

is, mint egy másik akkori versének a végén: „*Villogjon ép fegyveretek, melyen a lét nem ejthet többé semmi rozsdát: a tiszta, öldöklő igazság!*” Mondanom sem kell, hogy Hajnal Anna himnuszainak és énekeinek zengő szenvedélye közelebbről érintett, mint ez a pontos és öldöklő ész- és igazsághit. De nem, nem is kellett volna ennek a vívni kész igazsághitnek eleven forrását az életben megismernem ahhoz, hogy tudjam, melyik az új, a – József Attila szavával – „győzni-fogó” költészet. Ahhoz viszont hozzásegített a mi korai személyes találkozásunk, hogy megértsem: nem csoda, ha ennek a világhódító sugárzásnak a lendülete a derék Balázst kisodorta parasztpártian megbízható pályából.

Ennek a pályamódosításnak első feltűnő jele tudomásom és tapasztalásom szerint az a kritika volt, amit Balázs a KOLDUSOPERA bemutatójáról írt – melyik lapba, már nem emlékszem. Nagy, magasztaló cikket, ami érthető: a háború vége óta, az új rendszerben ez volt az első premier. Hosszan, magasztalóan foglalkozott az én fordításommal is. Én magam korántsem voltam vele olyan elégedett. A bemutatón ébredtem rá, milyen megbocsáthatatlan hibát követtem el a főhős nevének a fordításával. Mackie Messert magyarul Tör Tamásnak neveztem. Ha van fordítói formalizmus, az enyém a legkirívóbb példája, mert azt, hogy a vezetékneve és a keresztnéve németül alliterál, vagyis ugyanazzal a betűvel kezdődik, fontosabbnak tartottam, mint azt, hogy kést jelent, nem pedig az elegánsabb tört. Arról nem is beszélve, hogy az eredeti négy szótag, nem pedig három, amit nehezebb a dallammal összeilleszteni. De azért nem az én fordítói hotlásomnak tulajdonítottam, hogy az előadásnak nem volt igazi sikere, hanem annak, hogy a pesti közönség foga nem fülk Brechthez.

(KOLDUSOPERA-m további sorsa egyébként fordítói pályám legborzasztóbb viszontagsága volt – és a legrosszabb üzlete. Jó tíz év múlva szólt nekem Both Béla, hogy megrendezi újra. Mondtam, hogy azt nem lehet, mert sokat kellene javítanom a fordításon. Hát akkor most javítsam – így ő. Ahhoz már nincs erőm, válaszoltam. Akkor hát adja ki másnak a fordítást? – kérdezte. Nyugodtan, feleltem kedvetlenül, egyébként sem bíztam a darab további sikerében.)

Blum Tamásra, az ismert és gyakorlott operafordítóra bízta a darabot, aki el is készült vele. Volt egy nagy leleménye: Mackie Messert ő Bicska Maxinak nevezte. A darab az új fordításban idővel váratlan szériasikert aratott, különösen Szinetár Miklós új rendezésében. Aztán eltelt újabb tizenöt év, és az Európa Könyvkiadó Brecht drámáinak a megjelentetéséért készült. A kötetet Katona Tamás szerkesztette, aki tudtomra adta, hogy a KOLDUSOPERA-t kénytelen az én fordításomban közölni, mert az új változat szövege túlságosan eltér az eredetitől. Azt viszont mégsem engedte a fordítói becsületem, hogy azokat az ügyetlen döccenéseimet, amelyeket már a bemutató után észrevettem, javítatlanul engedjem kinyomtatni. Most hát annak a keserves aprómunkának, amit átalltam elvégezni a tisztességes tantième reményében, kénytelen voltam nekiállni a jóval szerényebb fordítási ívhonoráriumért, arról nem is beszélve, hogy a színházak minden felújításkor továbbra is az új fordítást adták, természetesen, már csak a leleményes találatért, a Bicska Maxiért is. [Azért a Tör Tamást mégis kijavítottam: Penge Meckie-re – eléggé ügyetlen megoldás volt ez is.]

De ha már Lengyel Balázs ilyen jócskán – és számomra ilyen kedvezően – belekóstolt az irodalomba, nem volna-e helyes, ha hozzá fordulnék, hátha szereteágazó összeköttetésekkel engem is be tudna juttatni valamilyen elviselhető állásba – mert hiába, a szabadúszópályához még mindig nem volt elég merszem. Próba szerencse – bele is vágtam. Tudtam, hogy a Belügyminisztériumban van, de sose kérdeztem, hogy hol

és mit csinál. Kiderült, hogy éppen a kellő helyen dolgozik. Teljes jóakaratóval és fiatal erélyével karolta fel ügyemet: két hét múlva azzal a jó hírrel érkezett, hogy Erdei Ferenc, a belügyminiszter, kinevezett, sajnos, tette hozzá kissé röstelkedve, a *számvevőségbe*, másodosztályú főtanácsosnak, a hetedik fizetési osztályba. Balázs jóval később elárulta nekem, hogy miért ódzkodott Erdei attól, hogy a fogalmazói karba nevezzen ki: mert a nagy felszabadulásban oda már úgylis túl sok *notáriust* (Illyés hajdani megfajtése szerint zsidót) fogadtak be. Mikor ez tudomásomra jutott, már mulatni tudtam rajta, hogy ezt olyan parasztpárti nyíltsággal vitatták meg. De már annak idején sem nehezményeztem, hogy a számvevőségre vettek föl. Sőt még örültem is neki. Eleve kényelmetlenül készültem a köztisztviselői pályára. Elvégre ahhoz jogi végzettség kell, mint ahogy Lengyel Balásznak is, Kálnokynak is volt jogi doktorátusa. Én meg a tájára sem jártam semmilyen egyetemnek. Fogalmam se volt róla, mi a számvevőség, de nyilván, mint a neve is mutatja, ott számolni kell. Márpedig akármilyen rossz könyvelő voltam is, ehhez mégiscsak többet értek, mint a joghoz. Arról nem is beszélve, hogy a számvevőségen ugyanabba a fizetési osztályba kerültem, mint Lengyel Balázs, aki egy előkelő osztály helyettes vezetője, és Kálnoky, akit csak akkortájt léptettek elő miniszteri segédtitkárból miniszteri titkárrá. Azt is előnyös körülménynek tekintettem, hogy leendő munkatársaim egyelőre még bizonyára nem csömörlöttek meg a parvenüktől, az újonnan jöttektől, hogy én leszek az első, aki újonnan és kívülről érkezett ide közéjük.

De csalódnom kellett a számvevőségben. Mindenekelőtt nem vált éppen előnyömré, amikor bemutatottak egy eléggé zsúfolt teremben – de hát csak fokozatosan hozták rendbe a minisztérium helyiségeit – egy kis termetű, mokány, bajszos, első osztályú számvevőségi főtanácsosnak. Megkérdezte, hány éves vagyok. Mikor elárultam, meglepetten és az egész teremben hallhatóan fölkiáltott:

– Harmincöt éves és már másodosztályú számvevőségi főtanácsos! Szép karrier, kolléga úr.

Ez persze nem minden él nélkül hangzott el. De azért nem mondhatom, hogy el-lenségesen fogadtak. Nem sok idő telt belé, hogy kezdtek megenyhülni irántam, kivált, amikor észrevették, milyen gyámoltalan vagyok, a munkámban is. Mert ez volt a nagyobb csalódásom a számvevőségben, hogy szó sem volt ott könyvelésről, még számolásról sem igen. Az iratokon, átiratokon, bizonylatokon, amiket nekem feldolgozásra kiosztottak, szerepelt olykor egy-egy összeg, vagy több is, de amit csinálni kellett velük, semmiképpen sem számolás volt, hanem inkább jogi, semmint számtani művelet. Mint ahogy kiderült, számvevőségi kollégáim is mind végeztek jogot, a névjegyükön legtöbbször neve előtt ott díszelgett a *dr.* jelzés. De hát könyvelést mégiscsak tanultam, ha nem vizsgáztam is le belőle, a bécsi kereskedelmi akadémián, a lényegét mégsem értettem meg, tizenöt év alatt sem, a Standardban és a Giraud-nál. Ami viszont nem akadályozott meg abban, hogy a magam rész munkáját, a belföldi adósok folyószámláinak a kezelését úgy-ahogy el tudjam végezni. Itt is, a Markó utcai hivatalomban, kezdtem belejönni a rám kiosztott „munkadarabok”, ügyiratok intézésébe. És ha valamelyikben sehogy sem ismertem ki magamat, nyugodtan fordulhattam bármelyik szobatársamhoz: készségesen, sőt gyámolítón igazítottak útba. Hamarosan rájöttem, hogy nem kell tőlem tartaniok, még attól sem, hogy netán elébük találnék vágni a pályán. Fokozatosan, anélkül, hogy ünnepélyesen följánlották volna, minden szobatársam tegezni kezdett. Amit én csak nehezen viszonoztam, nem voltam hozzászok-

va: a Standardben és a Giraud-nál mindenki *maga* volt, csak azok tegeződtek, akiket közelebbi barátság is összekapcsolt, mint engem és Róna Robit.

Persze más különbségeket is volt alkalmam észlelni a magán- és a köztisztviselők között. Általános volt az a nézet, hogy a közalkalmazottak urizálnak, nem dolgoznak. Ez a nézet – vagy híresztelés – hamar és napnál világosabban rágalomnak bizonyult. Ámde tagadhatatlanul nagy eltérés mutatkozott a kétféle munka üteme és végzőinek tartása között. A Standard könyvelésében Róna Robi például milyen erélyes léptekkel csörtetett be az igazgatói szobába, fölháborodottan jelenteni, hogy Tiefenbrunner Újpestről még mindig nem fizetett, Müller doktor milyen buzgalommal görnyedt a könyvelési kartotékok közé – csak Steller dolgozott nyugodtan, a legtöbbet a könyvelésben. És maga Balassa igazgató úr, ha kijött közénk, csupa erély volt és idegesség – látszott rajta, hogy az egész gyár gondja nyomasztja szívét. És a Giraud-nál is mindenki, Marika is, kapkodva rohangált az üzem és az iroda között egy-egy szállítmány elindítása előtt. De a Markó utcában, szobatársaimon körülnézve, nyomát sem láttam ilyenféle igyekezetnek, ültek egyenesen, hátukat, nyakukat kihúzva, úgy nézték nyugodtan az asztalon előttük fekvő vagy esetleg a kezükben tartott ügyiratot, olykor valamit írtak rá, aztán tempósan egy másikat vettek elő. Mi Újpesten, a Klauzál téren, Angyalföldön a buzgó munkát gyakran szakítottuk meg buzgó beszélgetéssel, a stílusos kifejezés az lenne, „tracspartikkal”. Nem mintha az én új kollégáim alkalmadtán ugyancsak ne beszélgettek volna hivatalos órák alatt nem hivatalos dolgokról, de olyankor megadták annak is a módját: látványosan fölálltak, és elvonultak az asztalhoz, megtárgyalni a magánügyeiket, vagy érdeklődtek egymás családja iránt. Sőt az is előfordult, hogy egyikük-másikuk vette a kalapját, kabátját, és lement elintézni valamit. Szóval az egyik hivatalnokfajta kevesebb, a másik több munkát végzett, mint amennyi meglátszott rajtuk.

Nekem pedig, mondanom sem kell, melyik munkautem volt a kívánatosabb. Egyszer-máskor minden csüggedés nélkül jutott eszembe, hogy valamikor majd mint első osztályú számvevősegi főtanácsos vonulhatok nyugdíjba.

Szóval, kezdtem kibékülni a jövőmmel.

4

Irodalmi élet

A jelenel, az én jelenemmel kibékülni viszont reménytelennek látszott. Életem fő-tengelye, a szerelem, kibogozhatatlan gubancba görbült. Nem mintha nem igyekeztem volna, legalább eszmeileg, rendet teremteni benne. Emlékeztem Tiziannak egy képére, még jóformán gyerekkoromban láttam egy könyvben, az volt a címe: ÉGI ÉS FÖLDI SZERELEM. Két eléggé testes nőt ábrázolt, nekem egyik se nagyon tetszett, maga a kép sem ragadott meg, csak a címe. Mert hát igen, gondoltam, ez a kezdete minden rendcsinálásnak a szerelemben, hogy kettő van belőle, az égi és a földi. Tudták ezt azok a barátaim is, akikkel akkoriban a földrajzi és közlekedési körülmények véletlenei lehetővé tették az érintkezést. Csak éppen ők fordítva tételezték föl a különbséget: Marikában látták, az egyszerűnek vélt parasztlányban, akinek szépsége magától értetődő klasszicizálással virágzott a pesti romok közt, a földi szerelmet, míg Piroskának, a művelt művésznék, a sok nélkülözéstől sápadt, átszellemült arcában gyanították az

én égi szerelmemet – még ha nem ilyen egyszerű ellentéppárral fogalmazták is meg a különbséget.

Valójában a magától értetődő, az árnyalatoktól, bonyolultságoktól mentes, kérlelhetetlen kívánság a Visegrádi utcába húzott, Piroska puritán szobájába. És a Hollán utcai kényelmes kolcsönlakásban, Mari mellett mi tartott vissza? Hiszen minden olyan egyszerűnek látszott, mikor a Pasaréten, Ottlikéknál, az ostrom alatt ábrándoztam, hogy mi lesz *azután*. Mi lenne? Marika elvonul Örleyvel, én meg egyenesen Piroskához. Nem bántotta volna hiúságomat az a látszat, hogy Marika, miután négy évig oltalmazott a veszélyben, elvonul egy különb férfival. De az a látszat még a hiúságomat is bántotta volna, hogy miután négy évig oltalmazott, magára hagyom Pest romjai között, és elvonulok egy festőnőhöz. Persze nemcsak a hiúságomat. A szerelmemnek igazát is, amely menthetetlenül kettészakadt, az égi ágát, azt az áhítatot, amit Mari szépséges lénye továbbra is kiváltott belőlem.

Hamarosan ráébredtem, hogy ha ezt a tehetetlenül megmaradt áhítatomat és a hiúságomat – amit akkoriban még becsületnek tartottam – valamennyire is meg akarom kímélni ettől a szégyenletes látszattól, Marikát mihamarabb feleségül kell vennem. Elvégre mégiscsak másképp festene, ha mint elvált feleségem lép egymagában a világba, nem pedig mint elhagyott szerető. Ezt az ötletet az indoklásával együtt menten elő is adtam neki. Először teljesen elutasító meglepetéssel fogadta. Minek ez a cirkusz? De aztán idővel hajlott a szavamra, és azt mondta: isten neki. Mivel hatottam rá? Talán belátta az én gyakorlati felismerésem jelentőségét. Talán azzal a biztosítással, hogy *ténylegesen* mindketten szabadok maradunk? amit ő, szegény, igyekezett becsületesen meg is tartani. Leginkább talán mégis azzal, hogy szerettünk kettesben élni, enni, aludni, emberek közé menni. Nem tudom. Nem volt még egy nő, akinek a gondolataiba olyan kevésbé tudtam volna beelátni, mint Mari gondolkodásába. De annyi bizonyos, hogy meghányta-vetette magában a dolgot, még haza is írt róla, Kondorosra, mert megtaláltam anyjának egy kint felejtett levelét – vagy szándékosan hagyta ott Marika az asztalon? –, mondom, senkiben sem ismertem ki magamat kevésbé, mint benne – és a levél közepén ezt a mondatot: „Minek mész hozzá? Hiszen nem szeret.” Ami nem volt igaz; szerettem én Marikát – nagyon. Csak éppen úgy nem, ahogy egy új feleséget szeretni illik. De azért ez a mondat egyike volt azoknak a nyomoknak, amikből tisztelni tanultam leendő anyósomat.

Házasságunkat az V. kerületi előjáróságon jegyezték be az anyakönyvbe, Marika tanúja Déry volt, az enyém Kálnoky. Egyébként folytattuk az életünket úgy, ahogy addig. Azaz mégsem egészen úgy, mert váratlanul megjelent Alapi Jancsi, akiről csak annyit tudtunk, hogy valahol a kommunista pártban tevékenykedik – hírül adta, hogy Hofmann doktorék már készülnek hazafelé, korábban, mint ahogy tervezték. Így hát nekünk is mihamarabb ki kell kotródnunk az ő kellemes, kényelmes, éppen a mi életünkre szabott Hollán utcai lakásukból. Úgy kellett nekem, miért nem igényeltünk lakást, amíg könnyen lehetett. Mert nem fűlt hozzá a fogunk. Bezzeg Déry nem restelt igényelni, rögtön ostrom után, kapott is egy fényűző lakosztályt, egész emeletet a Sas utca és a Fürdő utca sarkán, valami módon némileg Imrédyvel állt összefüggésben, bár nem az övé volt, hanem valamilyen pénzmágnás rokonságáé. Éppen tőle, vagyis Tibortól kaptunk váratlan segítséget szorongatott helyzetünkben. Oravec Paulával, akit ő is feleségül vett az ostrom után, akárcsak én Marikát – éppen Kalocsa környékére készültek, Paula rokonságához, bizonytalan időre. Akkoriban, aki csak tehette,

vidékre menekült, akárcsak Hofmann doktorék, föllélegezni és jóllakni a nyomasztó és nélkülöző fővárosból. És ilyenkor szívesen adták kolcsón lakásukat megbízható barátaiknak, nehogy távollétükben valaki kiigényelje. Tibornak is kapóra jött a mi hirtelen hontalanságunk. Amikor hallott róla, szívélyesen följajánlotta bőséges lakását kolcsón, amíg vissza nem térnek.

Mi persze örültünk neki – nem kellett fűhöz-fához kapkodnunk. A költözködés nem okozott gondot – még mindig mindenünk elfért egy bőröndben meg egy nagy szatyorban, könnyűszerrel vittük az Újlipótvárosból az Olipótvárosba. Déryék új lakása, vagyis a pénzmágnás előző lakása, egy sarokkal odébb esett, mint a mi hajdani, Sas utcai otthonunk romjai. A nagypolgárian hatalmas szobák mamutbútorai között egy percig sem éreztük magunkat olyan otthonosan, mint Hofmann doktor újlipótvárosiasan mértéktartó lakásában. Bezzeg mikor lementem az utcára, furcsa otthonosság fogott el. Jóleső érzés volt megint ott lenni kamaszkorom környezetében. A Sas utcai lakásnak az volt a legfőbb hátránya a Hofmann doktorékéhoz képest, hogy messzebb esett a Visegrádi utcától, vagyis nem lehetett olyan könnyen felugorni, átugrani Piroskához. Mert az ötödik kerületi előljáráson bejegyzett házasság, mondanom sem kell, nem csökkentette együttléteink számát. Csak éppen ritkábban találkoztunk csak úgy futólag, a Visegrádi utcában, inkább beültünk valahová kettesben. Ami azt illeti, Piroska napközben már nem is volt olyan biztosan megtalálható a Visegrádi utcai lakásban. A Képzőművészek Szövetsége – vagy Szakszervezete? már nem is tudom – élénkebben működött már, Dési Huber özvegye vezette mint párttitkár vagy a szövetség vezetője, Piroska se emlékszik rá, milyen minőségben, de ő volt mindennek a lelke, és Piroskának azt a feladatot adta, hogy keressen lakást a kibombázott öreg festőknek, így hát Sikuta Gusztival együtt buzgón és éhezve járták a várost. És mi, ha találkozni tudtunk, legtöbbször leültünk valahová egy órácskára.

Különben is, egyre több hely akadt, ahova behúzódhattunk. A kommunista párt legfőbb jelszava kezdetben az volt: újjáépítés. De nem kellett hozzá jelszó. Mikor februárban átjöttünk Pestre, azt gondoltam, hogy fővárost kell változtatnia az országnak, talán Debrecent vagy Szegedet. Márciusban, mire tapasztaltam Pest kitoró életerejét, már tudtam, hogy nem lehet más fővárosunk, csak ez a kettős a Duna két partján. De Pest nem tagadta meg a maga léha szellemét: a kövekhez még jóformán hozzá sem nyúltak, de a kávéházak, eszpresszók már kezdtek hivalkodni közöttük. Mikor februárban megláttam a legyalult belvárost meg az aránylag épen maradt nyüzsgő körutakat, arra számítottam, hogy a város társadalmi földrajza átrendeződik, és a Nagykorút fogja betölteni a Váci utca szerepét. Csakhogy az első kávéház, amelyik megnyílt, a Modern Kávéház volt, az Esku téren, a Veres Pálné utca sarkán, az első eszpresszó a Corso, a Petőfi Sándor utcában.

Ide húzódtunk be Piroskával egy délelőtt. Mit csináltunk? Beszélgettünk. Hogy miről? A szerelmünkről, persze. Meg a folszabadulásunkról is. A folszabadulás legfőbb jelszava volt ennek a kezdeti korszaknak, nem volt vezércikk, se szónoklat, amelyikben elő ne fordult volna, ki komolyan emlegette, ki gúnyosan. A legelterjedtebb vicc az volt, hogy hányféle dülást ismer a magyar történelem, a tatárdülást, a törökdülást és a folszabadülást. Én a számvevőségben hallottam először – senki sem tett lakatot a szájjára. Ennyiben kétségkívül folszabadulás volt: egy ideig mindenki jól kibeszélhette magát. Zsibongott is a teli Corso eszpresszó, csak mi beszélgettünk halkán, összehajolva.

– Szegény zsidó asszony vagyok, most érkeztem haza Auschwitzból – hangzott hir-

telen a fejem fölött. Felnéztem: egy félig ős asszony állt az asztalunknál. Ráismertem. Igyekeztem visszafogni a hangomat, nehogy megjijszem Piroskát.

– Menjen innen, amíg szépen van!

De Piroška ijedten súgta a fülembe – megörültél? – Az asszony most fölemelte a hangját:

– Hogy tud az úr ilyen könyörtelen lenni? Tudná, honnan jövök!

Most már én sem takarékoskodtam a hangerővel:

– Honnan? Zugligetből! Takarodjon, amíg eltakarodhat!

Erre el is ment, ki az eszpresszó ajtaján, meg kell hagyni, hogy teljes méltósággal.

Én pedig elmeséltem a hűledező Piroskának annak a nyári délelőttnek a történetét, az elmúlt évben, amikor az egész családnak az irataival felszerelve rándultam ki Zugligetbe, keresztlevelekért – kivéve magamnak, akinek már hétéves és valódi volt a keresztlevele. Én persze tudtam, hogy ezeknek a zugligeti keresztleveleknek már semmi foganatjuk nem lesz, mégsem utasíthattam vissza a küldetést, ha már csak én közlekedhettem sárga csillag nélkül. Ilyesmit gondolhatott az a zugligeti plébános is, aki minden teketória nélkül állította ki az új keresztleveleket bárkinek, aki csak kérte. És én már a friss keresztlevelekkel a táskámban pillantottam meg az iménti „Auschwitzból menekült szegény zsidó asszonyt”, aki annak idején egy csomó köréje gyűlt asszonyt uszított a plébános ellen azzal, hogy „kergessuk el! Nem lehet a mi papunk, ha meg akarja menteni a zsidókat, akik a pokolba mennek”.

A „szegény zsidó asszony” épp a kellő pillanatban talált rá a szerepére. El kellett múlni néhány hónapnak, a találgatás, várakozás, visszavárás hónapjainak addig, amikor elérkezett a számok, a számadások, a számbavételek, a számonkérések ideje. A hatszáz ezret még senki se merte kimondani, de az már nyilvánvaló volt, hogy az elhurcolt zsidók nagyobb része nem jött vissza. Legtöbbünk tudatában ezekhez a számbavételekhez és számonkérésekhez kapcsolódott az a hír, hogy Szabó Lőrincet pasaréti lakásában a budai rendőrség letartóztatta, és másnap mint háborús bűnöst az Andrássy út 60.-ba szállították, a nyilas házból átalakult, máris hírhedett ÁVO-ba. Talán ugyanaz a Lukács Kató ment érte, gondoltam, az én költő barátom felesége – azaz most már özvegye, mert ami Lacit illeti, róla már biztos volt, hogy nem tér vissza –, az, aki Ottlikot is, mint nyilast elfogta volna, ha én meglehetősen ingerülten föl nem világosítom.

De nem Lukács Kató volt egyedüli nemtője a bosszúnak, a számonkérésnek. László Endre, az akkor már eléggé ismert festő nővérének is nagyon határozott nézetei voltak. A szépségében is volt némi erőszak, ami kivált szelídebb férfiakra hatott: első férje még Szegő Lajos volt, a magánfilozófus, a második már Oláh András, a varázslatos irodalomtörténész. És amikor már nem lehetett kételkedni benne, hogy ő is elpusztult, közel a nyugati határhoz, Klári számonkérő haragja, kényes értékszemlélettel, nem holmi keretlegények vagy akár vezető politikusok ellen fordult, hanem azokat a nagyságokat vonta volna felelősségre, akik nézete szerint önkéntelenül vagy könnyelműen az üldözés szellemi szövetségesei lettek. Pesten azt beszélték, hogy a Szabó Lőrinc ellen indított eljárásnak is ő volt a bujtogatója.

De akadtak Szabó Lőrincnek védelmezői is. Köztük a leghatékonyabb Kardos László volt, aki Debrecenből költözött föl Pestre az új kultuszminisztériummal, amelynek tanácsosa volt, és akit mindnyájan szerettünk és tiszteltünk. Ő beszélt rá minket, kivált közülünk a zsidókat, hogy írjunk levelet Lőrincnek a börtönbe, tekintélyének és népszerűségének a bizonyítására. A legkedvesebbet Szép Ernő írta, aki azzal kezdte, hogy

hallotta, milyen *malőr* érte fiatal barátját. Én is írtam persze, többek közt azt is, hogy ha ő háborús bűnös, az egyetlen, akinck a szellemi értéke, amit hozott nekünk, többet nyom a latban a bűnénél. Igaz, hogy ezeket ugyan a börtöncenzúra kihúzta, de olyan kíméletesen, hogy Lőrinc könnyen elolvashatta. Meg azt, hogy nem lehet kényelmes érzés egy rendszernek, ha kénytelen börtönbe csukni az ország legnagyobb költőjét. De azért nem kizárólag ezeknek a stratégiai mondatoknak volt köszönhető, hogy Szabó Lőrinc három nap elteltével – tudtommal, minden további eljárás nélkül – elhagyhatta börtönét.

Szabó Lőrincnek ez a börtönközjátéka, bármilyen váratlan volt is, így visszatekintve, föltételez némi irodalmi életet. Aminthogy volt is ilyen. Például megalakult az Írószövetség. Igazi koalíciós alapon jött létre: benne volt az elnökségben Gergely Sándor és Zilahy Lajos, Kassák és Illyés, Tamási Áron és Kárpáti Aurél. Hogy hol történt ez, már annak idején sem tudtam, engem nem értesítettek róla, nyilván nem tudták a címet. A hírnek egyébként nem tulajdonítottam jelentőséget: úgys általában majd, gondoltam, de az a lehetőség eszembe sem jutott, hogy ebből a képződményből, ha másodlagosan is, adminisztratív és politikai hatalom válik majd idővel.

Az én érzékelésemben az irodalmi élet szabadban kezdődött, a Jardin de Paris-ban – vagy valamilyen, ahhoz hasonló, éppen maradt kerthelyiségben. Ott székelt egyelőre a British Council. Mint kiderült, nem ez volt az első fogadásuk: szakmánként ismerkedtek a magyar szellemi élettel – ezúttal az írókon volt a sor. Ők bezzeg megtalálták engem, azazhogy Gál Pista, az én régi barátom, az *Apolló* hajdani szerkesztője, aki a követségen dolgozott ismét, ő nyomonozta ki a címet, és a lakásomon keresett föl, átadni személyesen a meghívómat. Megörültem az előkelő, kisméretű, aranybetűs, fehér kártyának, és láradtan, éhesen, de örömmel baktattam a Városliget felé. A Hősök terének bombától megrostált szobrai mellett Devecserivel találkoztam. Örültünk egymásnak, összeölelekedtünk – szóval élünk. Kettesben folytattuk utunkat, ahogy azonban beljebb hatoltunk a Liget mélyébe, jóformán minden lépcsőnél újabb író vagy költő csatlakozott hozzánk, sápadtan, éhesen, szomjasan bandukolva, volt, aki bottal sántított az elegáns összejövetelre.

Hogy a fogadás elegáns volt, már abból is kitetszett, hogy a házigazdák is, a vendégek is – mármint a férfiak – sötét ruhát viseltek. Az előbbieknél jól állt a zsakett, amit az utóbbiak nem mindegyikéről lehetett volna elmondani: voltak köztünk, akiken feszült, másokon meg lötyögött a zakó meg a nadrág – látszott, hogy kölcsönruhában jöttek el az ünnepélyes alkalomra. Lötyögött énrajtam is, pedig én a sajátomat viseltem: a fekete ruhámat, a májusi költőzésekor átmentettem apám homijával a Vilmos császár útra; minden öltönyöm elpusztult a Sas utcában, hétköznapi ruházatnak csupán az az egy maradt meg, amiben Cipiéknél átvészelttem az ostromot – az ünneplő ruhából viszont alaposan kifogytam.

De kifogástalan vagy hevenyészett ünneplőben, mégiscsak igazi írógyülekezet alakult a Jardin de Paris – vagy ahhoz hasonló hely – kerthelyiségében. Az újonnan létrejött Írószövetség elnökei ugyan nem jelentek meg – isten tudja, miért, holott nyilván őket is meghívták –, de ott volt mindenki más, köztük egy csomó igazi író is. Nekem ezzel a fogadással kezdődött az irodalmi élet, mondtam főntebb. Ezt már akkor is így éreztem. Nemcsak a sokadalomtól. Ebben a keretben az egyes alakok jelenléte is, távolléte is határozottabb lett. Itt vettem végleg tudomásul, hogy Sárközivel, Halász Gáborral, Szerb Antallal véletlenül sem találkozhatunk többé. Radnótiiban még reménykedtem. Tudtuk, hogy vonulnak vissza, hazafelé, Szalai Sándor és Justus Pál – külön-

külön – menet közben megszöktek, és hozták magukkal Miklós Borban írt verseit, nagy verseket, nem a halál, hanem az élet versei voltak, olyan épek és emelkedettek, nem tudtam elképzelni, hogy meghaljon.

Weöres Sanyi sem volt ott, de róla tudtuk, hogy él, Csöngén, az apja gazdaságában. Sőt azt is tudtuk, hogy alighanem ő volt az utolsó író, akivel a közelükben munkaszolgálatban sínylődő Sárközi, Szerb Antal és Halász Gábor érintkezett, ha nem is közvetlenül, hanem egy kétségbeesett levél útján, amiben élelemcsomagot kértek tőle. Küldtek is nekik egy nagy csomagot, de persze azt már nem lehetett tudni, mi jutott el hozzájuk a csomagból a keret kezelésén keresztül. Azt is csak jóval később tudtuk meg egy új folyóiratban megjelent verséből, hogy Sanyika is jócskán megszenvedte a *malinki robotokat* és a megszállás egyéb sanyarúságait. Költő barátai sem jelentek meg a fogadáson, se Takáts, se Jékely, de róluk is tudtuk, hogy megvannak valahol vidéken vagy éppen Erdélyben.

Szép számmal jelentek meg a vendéglátó háziak is ezen az első fogadáson. Úgy látszott, házigazdai kötelességüknek érzik, hogy minden vendéggel foglalkozzanak, legalább egy megszólítás erejéig, ami éppen eléggé feszélyező volt, különösen énnekem, aki már értettem Shakespeare-t, sőt Agatha Christie-t is, ami pedig sokkal nehezebb, de addig még soha senkivel sem beszéltem angolul. Annál feszélyezőbb, mivel a fogadásunkra felsorakozott vendéglátóknak Szabó Lőrincet és engem úgy mutatott be Gál Pista, mint az angol költészet legkiválóbb élő tolmácsolóját. Én ezt a zavarbaejtő minősítést némi érthetetlen hebegéssel vettem tudomásul, Szabó Lőrinc bölcsebben, egy szerényen méltóságteljes, néma főhajtással.

Ily módon, a kelleténél nagyobb figyelem terelődvén kettőnkre, a jelen lévő angol urak és hölgyek leginkább minket kívántak figyelmükkel kitüntetni. Ami elől én úgy igyekeztem kitérni, hogy amint valamelyik brit urat vagy hölgyet megláttam közeledni, szórakozottan eltávolodtam, lehetőleg valamelyik magyar csoport oltalmába, nehogy ügyetlen angol dadogással újabb szégyent hozzak hazámra – a kert szerteágazó ösvényei alkalmas terepet kínáltak ehhez a taktikához. Amikor egy óvatlan pillanatban körülnéztem, úgy vettem észre, Lőrinc a bújócskának ugyanezt a módját folytatja. Végül, amikor alkalmam volt egy fának dőlve kifújni magamat, odalépett hozzám.

– Te sem beszélsz angolul? – kérdezte mélabús megértéssel.

Nem volt miért letagadnom, és kedvem se volt hozzá. Kiderült, hogy az idegen nyelvekkel körülbelül egyforma viszonyban vagyunk: Lőrinc is németül beszélt a legfolyékonyabban.

– Én az ostrom alatt – fejezte be vallomását – nem angolul tanultam, hanem oroszul.

Ekkor azonban, mint egy éppen jókor érkezett folmentő sereg, Cs. Szabó toppant elénk. Meg voltunk mentve. Cs.-ről, ahogy mindenki nevezte, köztudomású is volt, hogy második anyanyelve az angol. Rögtön meg is kértük, hogy maradjon velünk, fedezze fogyatékoságunkat, azaz húzzon ki bennünket a csávából. Csakhogy Cs.-nek ezúttal kisebb gondja is nagyobb volt annál, hogy jó benyomást keltsünk az angolokban. Ő azért jött erre a fogadásra, hogy találkozzon a megmaradt magyar költőkkel, akiket egy nagy vállalkozásba akar bevonni. Hogy milyenbe? Azt elmondja majd holnapután az éppen újra megnyílt New York kávéházban. Ezt a megbeszélést szervezte a fogadás hátralévő részében a British Council kertjében.

És ki gondolta volna, hogy két nap múlva délután mégis mindnyájan megjelentünk a New York frissen meszelt, de kicsit még mindig dohos csarnokában. – Cs. már az

akkortájt koszorúban feltűnő költőnőket – Koczián Katalint, Tóth Esztert, Gyarmathy Erzsébetet, Nemes Nagy Ágneszt is hívta, őket vettük körül az asztalok mellett, az asztalok között, úgy hallgattuk Cs. hősénekét. A *saga* neve Itália volt. A hadjárat célja egy könyv Itáliáról. Jobban mondva az európai költők Itália-vágyakozásáról, Itália-képéről. A könyv úgy volt elgondolva, hogy első fele egy tanulmány a témáról, ami persze Cs. Szabó munkája lesz, második fele egy antológia az európai költők – többek között a magyarok – Olaszországról szóló verseiből. Sok megvan közülük jó magyar költők átültetésében, de a többi nekünk kell lefordítanunk, mégpedig nemcsak úgy a vakvilágba, mert a Révai Könyvkiadó, azaz Illés Endre már lelkesen elfogadta Cs. tervét. És már húzta is elő a táskájából és nyújtotta át kinek-kinek a részére kiszemelt versek listáját – mert ilyen előrelátóan dolgozott. Még Radnótinak is félretett egy adagot, mert ő is bízott a hazatérésében. Saját magának is fenntartott néhány, nem kötött formában írt verset. Az öregebb fordítók közül Kardos László, Lányi Viktor, Gáspár Endre, a leggyorsabb magyar fordító, a mi korosztályainkból Keresztury Dezső, Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Rónay György, Kálnoky Laci meg én, és a legfiatalabbak közül Somlyó György és Devecseri.

Énrám hat vers jutott. A legkönnyebbnek két Goethe-elégia látszott, a rómaiakból, a legnehezebbnek két Gérard de Nerval-sonett, a rendkívül zárt formájukba rejtett, bonyolult mondat szerkezet miatt. Ráadásul két hosszú Browning-vers, melynek a látzólag bőséges terjedelmébe is nehéz volt azonban belezsúfolni a tényeiket és történéseiket, méghozzá könnyedén természetes, köznapi szavakkal. Másnap hozzákezdtem az első Nerval-sonetthez, az utolsó Browning-verssel azonban elvesződtem szeptember közepéig.

Vesződség! Hát persze. De közben milyen fölemelő érzés volt, mekkora dicsőség – nemzeti dicsőség –, hogy a szétrombolt városban, éhezve, nélkülözve, nagy fagyokkal mögöttünk és előttünk, megverten gyalogolva, az orosz hadsereggel a nyakunkon, ilyen kalandba indultunk.

Igen, a háború után az én számomra az igazi irodalmi élet a New York kávéházban kezdődött, ahol körülvettük Cs. Szabó Lászlót, aki sorra átnyújtotta nekünk a lefordítandó versek céduláit, mint a hadvezér a tisztjeinek mindazon erődök tervrajzát, amiket el kell foglalnunk – a nagy európai portyán.

5

Aki bírja, marja

A ránk kiosztott versek fordítása azért is akadozott, mert mindig közbejött valamilyen más fordítás. Egyelőre leginkább a III. RICHÁRD: a Nemzeti nekidurálta magát, Majort feszítette a szerep, szerette volna már színpadra vinni. De hiszen én is azt fordítottam a legönfeledebb örömmel, Déryék akaratlan örökhagyóinak a könyvtárában megtaláltam egy hatalmas angol–német szótárt, aminek sokkal több hasznát vettem, mint az én kis angol–magyaromnak.

Már-már megszoktuk ezt a nagyúri tágasságot, amikor megérkezett a vészír, hogy Tibor készül haza Paulával, ők is, akárcsak Hofmann doktorék, hamarabb, mint ahogy tervezték – úgy látszott, bármennyire könnyebb is az élet vidéken, mindenki siet onnan haza, a romba dőlő főváros nehéz, de eseményteljes nyomorába.

Most hát új szállást kellett keresnünk, de gyorsan. Ezúttal azonban sehol sem adó-

dott új lehetőség, csak a környékünkön, az Árpád utcában, Tibornak, illetve anyjának hajdani lakása közelében, egy újonnan megnyílt penzióban. Költséges lehetőség volt, persze, de pillanatnyilag éppen volt pénzem, mert a Nemzeti becsületesen megtartotta azt az alkunkat, hogy minden fölvonás után kapok egy kiló kávét vagy a napi áron számított ellenértékét, ami elég magas volt. A penziót egy komoly, barátságos asszony vezette, a szobák tiszták voltak, de szerények, térfogatukat és bennük a bútorokat tekintve: nem fért beléjük csupán két ágy, két szekrény, egy kis asztal, mellette két szék. Itt persze nem lehetett olyan kényelmesen Shakespeare-t fordítani, mint odaát a Fürdő utcában: az asztalkán éppen hogy elfért a papírom és a cigarettám, a Shakespeare-kötetet magam mellé tettem, a másik székre, a szótárakat lent helyeztem el, a padlón. De azért itt is egyenletes ütemben folytattam Richárdot.

Ahogy azonban az idő melegegett, egyre kényelmetlenebbé vált a helyzetünk a szűk szobában, a pénzünk is fogyóban volt. Lakásgondjaink váratlan, bár még ideiglenes megoldása egy családi tragédia folyamánya volt. Ez a tragédia a tágabb családjunkban történt, amelynek legtekintélyesebb tagja továbbra is ügyvéd unokabátyám, Béla maradt. Tekintélye még növekedett attól a ténytől, hogy Bárdossy Lászlót, az egykori miniszterelnököt, aki annak idején előbb a Szovjetuniónak, majd az Egyesült Államoknak üzent hadat, az összeomlást követő tavaszon mint háborús bűnöst állították bíróság elé, s Bárdossy éppen őt, Bélát kérte védőjéül. Béla engem is meghívott a tárgyalásra, én pedig nemcsak udvariasságból mentem el, hanem őszinte érdeklődésből: kíváncsi voltam, hogyan folyik le ilyesmi. Hideg volt még, a tárgyalóterem és a folyosó tele bundás hölgyekkel. De milyen bundák, micsoda elegancia! Láthatóan a lipótvárosi nagyburzsoázia hölgyei jelentek meg a tárgyaláson, és izgatott arcukon az is látható volt, hogy nem a vádlott ellenében, hanem a vádlott kedvéért. Én azonban kizárólag Béla kedvéért voltam ott, érdekelt a védőbeszéde: mit tud mondani? mit is lehet itt mondani? Az én kezdetleges fölfogásomban az ügy veleje igen egyszerű volt: egy tizenötmilliós nép miniszterelnökét, aki hadat üzen a kétszázmilliós Szovjetuniónak, föl kell akasztani, és ha kisvártatva a száznegyvenmilliós Egyesült Államoknak is hadat üzen, akkor kétszer kell fölakasztani, hiszen emlékeztem még a londoni rádióból Amerika válaszára: egyelőre nem vesz tudomást a hadüzenetről, ami bizonyára tévedés lehet.

De Béla ezt a kérdést nem is érintette a szépen felépített védelmében. Azzal kezdte, hogy a vádlott sohasem volt hitlerista: nem ismert faji megkülönböztetést, sem a társadalmi érintkezésében – és végignézett a terem perzsabundás hölgykoszorúján –, sem a szakmájában – jogász volt ő is. És azzal végezte, hogy ilyen kis ország nem állhatott ellen a birodalom nyomásának – szomszédaink például nálunk nagyobb részt vállaltak a háborúból.

Béla szépen beszélt magyarul, megjelenése még mindig kellemesnek volt mondható, beszédét látható rokonszenvvel fogadta a hallgatóság. De feszültség akkor támadt a teremben, amikor Bárdossy állt fel szólásra. Én is elámultam, hogy mostani minőségében, sötét ruhában, frissen borotválva, fekete hajával, fekete, villogó szemével, mokánynak mondható alakjával milyen elegáns jelenség. Elegáns volt a védekezése is. Nem emelte föl a hangját, egyenletesen, nyugodtan, magabiztosan vázolta miniszterelnöki tevékenységét. Nem sokat beszélt a német birodalomról, annál inkább arról, hogy már huszonekét évvel hadba lépésünk előtt Lengyelországot leszámítva elsőként mi vettük föl a harcot a bolsevizmussal. Sem nemzeti hagyományaink, sem nemzeti érdekeink nem tették lehetővé, hogy kimaradjunk ebből a háborúból. Min-

denféle hatásvadászatnak a látszatát is elkerülve önérzetesen, kétségbevonhatatlanul tiszta lelkiismerettel beszélt. A teremben lélegzeni lehetett a rokonszenv és az elismerés hullámain. Én sem kételkedhettem a vádlott látható fölényében. Az úr a pokolban is úr, vontam le magamban a legáltalánosabb következtetést. Ebben a légkörben minden elmarasztalás csak justizmordnak hathatott; amit semmi kedvem sem volt bevárni. Búcsúzóul gratuláltam Bélának a szerepléséhez. Őszintén, mert ügyesen, sőt leleményesen fölépített védőbeszédet mondott el, szépen, megnyerően, személyes megjelenése is jóképű, tekintélyes volt, ha nem vetekedhetett is védence villogó férfiasságával. De hát mindent összevetve sem úr volt, hanem józan, becsületes polgár.

Volt olyan józan, hogy ne orúljon, amikor fia, Gyurka, képtelen kalandok után hazatérve, beállt az ÁVO-ba. Egy évvel azelőtt vonult be munkaszolgálatra, és nem sokkal utóbb állították valamilyen vétségéért katonai bíróság elé, ő pedig egyenesen onnan szökött meg a tárgyalás szünetében, aztán álnéven beállt munkásnak a csepeli gyárba, úgy vészelt át majdnem egy egész évet. Míg a pályafutását hallgattam, eszembe kellett hogy jusson, mit mondott róla Vajthó tanár úr, mikor Béla kérésére bementem hozzá Gyuriról érdeklődni. Ugyancsak a Markó utcai gimnáziumba, mert ő is odajárt, és ő is a Vajthó osztályába. Azt mondta róla:

– Az? Egy vadember!

És csakugyan egy vadember szökéseit, fogásait, csínytevéseit hallgattam a beszámoló folyamán. De az ÁVO-ba nem a vadembersége vitte, hanem éppen hogy egy szelídebb érzés, vagyis a szerelem. Jó, sőt jómódú család leánygyermekc volt a leányzó, csak éppen fülig a mozgalomban, ezért nem nézték jó szemmel Gyuri szülei. Én is láttam egyszer, talán a Ligetben, fiúk és lányok közt pörögni, rikitó piros ruhában. Lobogó szőke hajú, csinos teremtés volt, pörgés közben villogott a formás lába, hanem a tulipiros víganó sok volt nekem is. Hát ez a lány húzta be Gyurkát az ÁVO-ba.

Amir én sem tartottam helyénvalónak. De helytelenítesem azért nem terjedt odáig, hogy ne használjam ki Gyurkához való rokonságomnak, illetve Gyurka beosztásának előnyös lehetőségét. Piroska panaszkolta el kétségbeesetten, hogy egyik legkedvesebb osztálytársát – vegyes osztály volt –, aki a kiskunfélegyházi városházán dolgozott, le tartóztatták, mint nyilast, és fõlszállították a pesti ÁVO-ba, holott sohasem volt nyilas, és a német megszállás alatt naponta bejárt a gettóba, ennivalót vitt a zsidóknak. Gyurka becsületesen kivizsgálta az ügyét. Jóska – így hívták Piroska osztálytársát – egyik városházi kollégája bevallotta, hogy ő jelentette föl Jóskát, de csak szorultságában, mert az oroszok elfogták, s arról vallatták, hogy ki volt nyilas a városházán. Az pedig, minthogy Jóska volt az egyetlen családaltalan munkatársa, az ő nevét dobta be a vallatóknak. El is engedték Jóskát, ugyan kiéhezve, de épségben.

Személyesebben érintett a másik ügy, amiben Gyuri segítségére volt szükségem. Kálnoky Laci hozta hírül, hogy Egerben abból a nyilas bandából alakult meg a pártvezetőség, amelyik előző év októberében vette át a hatalmat. Nem volt az ilyesmi föltűnő ritkaság: akkoriban született meg az a közkeletű mondás, hogy minden országnak csak egy csöcseléke van. A következő hír az volt, hogy Laci apját letartóztatták, összeverték, aztán fõlszállították a pesti ÁVO-ba. Laci megpróbált a Belügy útján hivatalosan intézkedni, de énnekem olyan elviselhetetlen gondolat volt, amint Kálnoky bácsi – aki egy évvel azelőtt, a német megszállás alatt olyan jólesően látott vendégül Marikával együtt az egri házukban, amikor is éppen lemondott a polgármesterségről a gettó miatt – nyomorúságosan szenved a hírhedt Andrassy út 60.-ban, hogy megint

csak Gyurit riasztottam. Ő két nap múlva haza is küldette Kálnoky bácsit – de már csak meghalni.

Gyuri egyébként nem sokáig maradt a testületben. A szerelem húzta be, a szerelem taszította ki: az a tulipiros ruhájú, formás lábú lány máshoz pártolt, Gyuri pedig a szolgálati pisztolyával föbe lőtte magát. A lövést azonban elhibázta, és hetekig kínlódott a kórházban, míg végre sikerült meghalnia. A család kétségbeesésében még engem is vádolt azzal, hogy az elmúlt évekbeli, sikerületlen öngyilkossági kísérleteim hatásának és legendájának is volt némi része fiuk elhatározásában. De azért Bélában volt annyi nagylelkűség meg óvatosság, hogy fölajánlja, költözzünk be Gyuri garzonlakásába addig, amíg nem sikerül eladnia. Mi persze kapva kaptunk az ajánlaton, annál is inkább, mivel a penzió egyre emelkedő napidíját egyre nehezebben tudtuk fizetni. Gyuri volt szállása viszont roppant elegáns, mindennel felszerelt garzonlakás volt, széles ágygal, ketten is kényelmesen fekhettünk rajta, meg egy heverővel, amelyik maradásra csábította a messzebből érkezett látogatókat.

Első vendégünk Misi volt, Marika öccse. Azaz hogy mi voltunk az ő vendégei, mert csak azért jött föl Pestre, hogy éhező testvérét, illetve sógorát ellássa egy zsák ennivalóval. Ez még egyszer-kétszer előfordult – a legnagyobb ínség idején ezek a kondorosi segélyek tartottak bennünket életben.

Azután megjött Cipi, a toldott-foldott Ferenc József hídon, körül Budán és Pesten, jobbról balra és balról jobbra, valahonnan megtudta az új címünket. Persze a nyakába ugrottunk, és vártuk a pasaréti híreit. Ehelyett csupa pesti újdonsággal traktált minket, főleg a saját dilemmájával, kutyaszorítójával, amibe önhibáján kívül került – ebben kérte a tanácsomat. Elmondta, hogy fölkereste őt a Riadó utcában Farkas Ferenc, a Parasztpárt egyik vezetője, neki régi barátja, azzal, hogy a Révai Irodalmi Intézettel ők rendelkeznek, és mivel Illés Endre túlságosan jobboldali politikát fejtett ki, nem maradhat a cég igazgatója, hanem őt, Cipit szemelték ki erre a helyre. Cipi, úgymond, védte Bandit, elvégre a Révai főszerzői Tamási Áron és Márai voltak, igaz, kiadott egy-két német szerzőt, aki otthon maradt Hitler alatt is, de csak politikátlan könyveket, igaz, hogy ő szerkesztette az *Új Magyarország* mellékletét, de csupa jó verset és novellát közölt, azonkívül neki jó barátja – ezt én is tudtam, hiszen hetenként összejártak, hol egyiküknél, hol másikuknál ültek össze. Most üljön be arra a helyre, ahonnan Bandit kidobták? Másrészt azonban: fordítsa félre finnyásan a fejét, és hagyja, hogy valamilyen újsütetű tahót ültessenek az élő magyar irodalom egyik leghatékonyabb kormányrúdjá mellé?

Én bizony ebben sehogy sem tudtam tanácsot adni. Főleg azért nem, mert nem tudtam magam Cipi helyzetébe képzelni. Még kevésbé a természetébe. Ha engem egy kiadó vezérletével kecsgetnének, megijednék tőle. És nem csupán kishitűségből. Rá-tartiságból is. Dontsek? Rendelkezzek? Versírás helyett, fordítás helyett? Merengés helyett? Irányítani? Vezérelni? Cipi megtanulta már a Ludovikán, de a nyilas puccs után bebizonyította nekünk is, hogy tehetsége is van hozzá. Idővel kezdtem sejteni, hogy az a „Művészeti Tanács” feliratú kartontábla az ostrom alatt a mi ajtónkon nemcsak a lakás nyugalalmát volt hivatva biztosítani, hanem azt a lehetőséget is, hogy innen indul majd a tényleges művészeti tanács. Mert igen, Cipi az író istenadta jogának tartotta, hogy az irodalom és a világ dolgaiba belebeszéljen. Én ilyen meghatalmazásra nem tartottam igényt, ezért néztem némileg értetlenül Cipi dilemmáját, amiben vergődött. Nyilván ezért nem jutott eszembe a legtermészetesebb tanács: hogy ezzel a kérdéssel mindenekelőtt régi barátjához, Illés Endréhez kellene fordulnia. Talán

azért nem gondoltam erre a legközelebb tanácsadóra, mert öntudatlanul is visszariasztott az a hosszú út a Pasaréttól a Gellérthegyig, amit Cipinek meg kellett volna tennie, hogy Bandit fölkeresse. Holott, mint beszámolóiból kivettem, kisebb fontosságú ügyekben is elképesztő utakat rótt végig hosszú lábával és atlétaerejével.

De ha már némileg ismertem is Cipi beleszólási hajlandóságát, azt csak egy idő múlva kezdtem tapasztalni, hogy ha bármi csekély piszok vagy másféle bonyodalom jelentkezik a beleszólandó ügyben, milyen könnyűszerrel fordít háttal az egésznek. Mint ezúttal is. Mert felbukkant ugyan a továbbiakban többször is, ott is aludt nálunk, a széles heverőn, de a Révai igazgatóságának a kérdéséről nem ejtett szót. Én pedig nem firtattam: örültem, hogy nem kell tanács helyett tanácstalanul hallgatnom. Aztán egy este azzal állított be, hogy van már a Révai Könyvkiadónak igazgatója: Szécsi János. Nem akartam hinni a fülemnek, de mégis az én barátomról volt szó, a Pharos Kiadó találékony alapítójáról és vezetőjéről, akinek az ÚJKORI KULTÚRA TÖRTÉNETÉ-t fordítottam, verses naplóm lelkes hívéről. Föl sem tudtam fogni, hogyan eshetett a Parasztpárt választása éppen őrá, akiben nyoma sem volt semmiféle népi hajlandóságnak. De azért örültem neki. Hiszen utoljára azzal búcsúztunk egymástól, hogy a Pharos első könyve a háború után az én versciklusom lesz, most hát, amit egy kis kiadóban kért, beválthatja egy nagy kiadó élén. Össze is szedtem a MÁRCIUSTÓL MÁRCIUSIG – ezt a címet adtam neki – utolsó darabjait, meg a záróverset, az UTÓHANG-ot, és meglátogattam új helyén, azaz Illés Bandi régi igazgatói szobájában. Az előteremben azonban nem a megszokott, szép szóke Irma ült az írógépnél, hanem egy új, fekete hajjú, szemüveges titkárnő. Mikor megmondtam a nevemet, fölállt, és elindult az igazgatói szoba felé, de Szécsi Jancsi, úgy látszott, meghallotta a hangomat, mert már jött is kifelé, kezében egy sötét fedelű kis füzetel, azzal együtt nyújtotta felém mindkét kezét. Eszembe sem volt megkérdezni, hogy csakugyan a Parasztpárt képviselőjében került-e a Révaihoz.

– Nem megmondtam, hogy ez lesz az első könyvünk? – ezek voltak az első szavai, és meglengette a sötét kis füzetet. Én viszont előhúztam táskámból a kiegészítést. Jó, fejezte be örvendetes találkozásunkat, akkor látogassam meg egy hét múlva: addigra elolvassa az egészet, és megbeszéljük a kötet külalakját.

De mikor a következő héten beléptem a Révaiba, az előteremben megint a régi szóke Irma ült a gépnél. Ezen nem lepődtem meg. Annál inkább meglepődtem, amikor Irma kinyitotta előttem az ajtót, én beléptem, és ki más nézett szembe velem az íróasztal melletti karosszékéből, mint Illés Endre. Egy percig megkapaszkodtam az ajtóban. Az alatt az egy perc alatt átfutott az agyamon: mi történt itt? Illés Bandi a Parasztpárt jelöltje? Már nem túl jobboldali? Már szalonképes? Vagy a Hitelbank visszakarintotta a Parasztpárttól régi érdekelttségét, kidobta Szécsi Jancsit, és visszahelyezte régi emberét? Illés Endre ilyen jól takukázik? Hiába, ez egy ilyen aki bírja, marja korszak. Mondanom sem kell, hogy ebből a percnyi gondolatsorból egy szót sem mondtam ki. Amikor megszólaltam, csak annyit:

- Örülök, hogy látlak – aztán hozzátettem nem egészen őszintén: – hogy *itt* látlak.
- Szép tőled. Azt hittem, a barátodhoz jöttél.
- Igen, Szécsi Jancsit kerestem.
- Én Cipire gondoltam.
- Neked régebbi barátod.

– Volt. Csak volt. Évtizedes barátság volt. És ő elárult! Átállt az ellenségeimhez. El akart üldözni innen. A helyemre akart ülni. Teleszórta a várost a rágalmaival.

Megdöböntem Bandi szenvedélyétől. Még inkább attól, hogy két ilyen férfit, két ilyen *példányt*, hosszú barátság után, alantas közéleti áskálódások így szembefordíthatnak egymással. Őszinte hevülettel és aggodalommal bizonygattam Cipi ártatlanságát, hogy kézzel-lábbal kapálódzott az igazgatóság ellen, amit rá akartak tukmálni, hogy ki mindenkit keresett föl Bandi védelmében. De Bandi közbevágott:

– Igen, tudom, fűhöz-fához elment ebben az ügyben. Csak a Mányoki út 22.-be nem talált el. Hogy legalább figyelmeztessen, mi készül ellenem. Többé nem állok szóba vele.

Bandi sápadt arca lángolt haragjában. Eszembe jutott, hogy ebben az egészben én is ludas vagyok. Amiért a sok töprengés, tanácskérés közben csak a legkézenfekvőbb megoldás nem jutott eszembe: hogy Cipi menjen el Illés Bandihoz, és vele beszélje meg az ügyet.

Igy hát szerettem volna minél hamarabb véget vetni ennek a kényelmetlen találkozásnak. De Bandi visszaült az íróasztalához, és kivett a fiókjából egy szürke kis füzetet, ugyanazt, amit egy héttel azelőtt Szécsi Jancsi olyan vidáman lengetett felém.

– Ezt Szécsi János hagyta rám örökbe – mondta Bandi. – Foglalj helyet. – Odahúztam egy széket, és leültem. – Pista, nem tanácsolom neked, hogy ezt a kötetet kiadd.

Nem könnyítettem meg a dolgát, nem feleltem. Bandit ez nem zavarta, a továbbiakban folyékonyan beszélt vagy félóráat. Nagyjából, csak éppen más nyelvjárásban, ugyanaz volt az ítélete, mint a Cipié, mikor ősszel befogadott a házába, és megmutattam neki a verses naplóm: hogy nem lehet ilyen rögtönözve, kiérletlenül verset írni. Csak éppen Cipi dühösen, *staccato* bökte ki szavait, Bandi meg *legato*, megfontolt folyamatossággal. Csak jóval később, amikor már én is kezdtem beletanulni a mesteriségbe, visszamenőleg ismertem rá, hogy annak idején mintha egy kész lektori jelentést olvasott volna föl. Utolsó mondata ez volt: – Elsietett, hevenyészett kötet volna ez, Pistám.

Nem fellebbeztem, önmagamban sem. Hogyan is mertem volna ilyen magas hatályú, sőt két ilyen magas hatályú ítélőszék előtt. Hiszen a Bandi esztétikai elvei meggyeztek a mi egész nemzedékünk esztétikájával. Ifjúkoromban hányszor hallottam Weöres Sanyitól a költészet nagy alapelvét: álló fasszal nem lehet szerelmes verset írni! És mi mást merészeltem én, ha nem ezt, a negyvennégyes év rögtönzött verseivel? És hirtelen eszembe jutott, hogy amikor az elmúlt év első tavaszi napján belekezdtem: „*Rád gondolok most is, mikor / Szégyenhalált tapint az ujjam*”, közben egy katonadálnak ez a sora szólt bennem: „*Leteszem a rüsztungom a csárda közepébe*”. És mialatt ott hallgattam Bandi előtt, hirtelen a csüggedésből az a néma dac ágaskodott bennem Illés Endre és Cipi ítéletével szemben, hogy valami *ritkasági* értéke mégiscsak van a MÁRCIUSTÓL MÁRCIUSIG ciklusának, és ez a ritkaság, éppen ez volt a nemzedék letett rüsztungja.

Persze jó lett volna, ha Szécsi Jancsi biztató szavai megerősítik bennem ezt a ritkasági értéket. De Szécsi Jancsinak nyoma veszett. Soha többé nem láttam. Csak fél év múlva tudtam meg Csillag Verától, a néhai Pharos Kiadó grafikusától és könyvtervezőjétől – akibe Szécsi Jancsi szerelmes is volt –, hogy mi történt vele. Mikor kidobták a Révai Irodalmi Intézet Vadász utcai házából, szégyenében tüstént eltűnt Magyarországról. Meg sem állt Guatemaláig, ahol megalapította a guatemalai régészetet, azaz, hogy élére állt az első expedíciónak, amely az indián maradványok felkutatására elindult az őserdőbe. Ott fölszedett valamilyen maláriászerű betegséget, egy hónap alatt végzett vele.

De Illés Endre nem annak a megsemmisítő ítéletnek a végszavaival akart útra bo-

csátani. Mert miután elhangzottak, elővette a híres ezüst cigarettatárcáját, és elém tartotta. Félig tele volt Memphisszel. Az ezer Honvéd, amit az ostrom előtti utolsó pillanatban Cipi beszerzett számomra, mondanom sem kell, régen elfogyott, és a cigaretta már nagy kincs volt. Kivettem egy szálát, Bandi is. Gyufa még volt a zsebemben, én adtam tüzet Bandinak, magam is rágyújtottam, és vigasztalódva szívtam a Memphist, Bandi is élvezettel az övét. Néhány szippantás után hátradőlt, a szemembe nézett, és megszólalt.

– Ezek után egy kérdés: van-e kedved Carlyle-t fordítani?

Carlyle-t, ez csak A FRANCIA FORRADALOM lehet. Jó ötlet, méltó a Révai-ház hagyományaihoz és Illés Bandi rátartiságához, forradalommal kezdeni az új korszakot, mégsem gépkocsikkal és gépfegyverekkel, hanem romantikus lebernyegben. Jó néhány fejezetét olvastam angolul – nem lesz könnyű a fennkölt, néhol a dagályossággal határos, de mindig a határon innen maradó, valódi hevületben lobogó körmondatait magyarul megcsinálni, de talán meg tudok vele birkózni. Csakhogy szükségem van-e rá? Hiszen bőven el vagyok látva fordítással, nem úgy, mint Eti életében, amikor hiába szaladgáltam érte. De hogy is mondja az evangélium? Akinek van, annak adatik. Aztán eszembe jutott, hogy a LEMENT A HOLD-ból már csak néhány oldal van hátra, azzal egy ülésre megvagyok. És az utóbbi időben valahogy megszoktam, hogy verset és prózát párhuzamosan fordítsak. Meg aztán Bandi békejobbként nyújtotta felém Carlyle-t, ne utasítsam vissza.

Általában, Illés Bandi haragjától eltekintve is, a háború vége óta meglepetten tapasztaltam önmagamon azt a merőben új törekvést, hogy az előző évek kívülről is, belülről is tapasztalt gyűlölethullámai után megpróbáljak békében élni az emberiséggel, sőt az emberekkel is. Ami legkönnyebben a hivatali kollégáimmal sikerült. Reggelente otthonosan léptem be a számvevőségbe, ők is láthatóan megszoktak már engem, és ha valamilyen ügyiratot nem értettem, barátságosan igazítottak útba. Lengyel Balázs jóvoltából kineveztek a filmcenzúrába – féltem, ez rosszallást fog kiváltani, de nem észleltem ezzel kapcsolatban sem megütközést, sem irigységet. Igaz, éppen a közfelfogás szerint legirigylésreméltóbb filmeket, a szórakoztatóbb franciákat és amerikaiakat nem láthattam. A cenzúrabizottságnak igen sok tagja volt, és ezek közül minden vetítésre csak néhányat osztottak be, a legvonzóbbra természetesen a legrangsabbakat. Rám inkább az angol filmeknél került sor. Főként rengeteg háborús híradójukat láttam. Ezek senkit sem érdekeltek, csak engem: remek filmek voltak, és megismerhettem belőlük a háború dicsőséges pillanatait is, a dunquerque-i visszavonulást például, és a dzsungelháborút, amellyel visszaszerezték azokat a területeket, amiket a japánok elfoglaltak. Hivatalos tevékenységünket alig gyakoroltuk: mindössze a szlovák filmgyártás néhány, éleesebben magyarelles filmjét nem engedélyeztük. Ezekben a magyarokat rendszerint potrohos földesurak és kakastollas csendőrök képviselték, míg a szlovákokat elnyomott parasztok vagy daliás, ifjú folkelők. Ezek ellen a többnyire amúgy sem elsőrangú filmek ellen rendszerint egyedül én mondtam vétót, mert belügyi kollégáim úgy vélekedtek, nem vagyunk olyan helyzetben, hogy ilyesmit megengedhessünk magunknak. Az egyik hasonló esetben olyan tanácsstalanok voltak, hogy átallták az én engedélyellenes javaslatomat elfogadni, inkább úgy határoztak, terjesszük föl a kérdést Szebeni Endre államtitkárhoz, aki nem volt más, mint Béla unokabátyám hajdani ügyvédbojtárja. De ő se mert a saját hatáskörében dönteni, hanem fölterjesztette a filmet Rajk Lászlóhoz, aki Erdeit váltotta föl a miniszteri székben.

A miniszter végső soron az én indítványommal értett egyet, ami kollégáim között kétségkívül növelte a tekintélyemet meg az ő befogadó rokonszenvüket is. Amihez hozzájárult, hogy velük tudtam érezni – sőt gondolkodni akkor is, amikor a szlovákok a Felvidékről kitelepítették a magyarokat, hacsak nem tudták igazolni, hogy részt vettek valamilyen ellenállási mozgalomban. Annál érthetlenebb volt ez a politikai kényesség, mivel mindenki emlékezett még, hogy jócskán túltettek rajtunk a hitleri parancsok teljesítésében.

Lassanként az a helyzet alakult ki, hogy hivatali kollégáimmal nagyobb egyetértésben tudtam érintkezni, mint író társaimmal. Pedig nem tekintettem természetellenesnek azt a meggyőződésüket, hogy a *felszabadulás* után valami *mást* kell csinálni, mint addig. Azon sem lehetett csodálkoznom, hogy egy részük, főként az igénytelenebb, ezen a *máson* a közvetlen politikát értette, amire, persze, a hírlapok is buzdították, noha a kommunisták még nem kapcsoltak rá amúgy pártigazából – a „szocialista realizmus” akkor még nem is szerepelt mint követelmény.

A költőket azonban, az igényesebbeket, úgy lehet, máris ellenállásból, az elvontság deleje vonzotta. Ez a vonzás nem az új francia költészet felől érintette őket, a magyar hagyományhoz híven, az talán csak Somlyó Györgyre és Rónay Györgyre hatott érdemlegesen, ő ki is adott egy antológiát új francia költőkből, Somlyó meg egy szép és ügyes Valéry-kötetet. De Valéry már nem érdekelt a magyar költőket. Csak lassan ébredtem rá, hogy a delej központjában egy másik nagy költő sugárik: Rilke. De hiszen, vethetnénk ellene, Rilkét mindig is, kezdettől fogva szerették Magyarországon. Persze, valaha nagyon is hatott a *Nyugat* költőire, legtermékenyebben Kosztolányira. Most azonban ez a közvetlen befolyása elmúlt, senkinek a versein se lehetett észlelni. A háború utáni korszakban inkább – néha öntudatlanul – a személye, a felfogása hatott, úgyszólván – és azt hiszem, itt helyénvaló a keresett szó – az aurája. Mely a költészetnek szüntelenül az ünnepélyességét, átszellemültségét, a túlvilágiságát kívánja sugároztatni. Én Rilkét a század költészetének öt (?) világsodája közé számítottam, de ódzkodtam ettől a hatékony delejétől. Akkoriban ezt úgy fogalmaztam, igaz, csak magamban, hogy én szeretem a misztika költészetét, de nem tudom szeretni a költészet misztikáját.

(Csak Jékely Zoltán írt úgy, mint azelőtt, amikor nagy ritkán megszólalt, és ha a legközöséesebb dolgokról, akkor is a régi meghittten emelkedett dallamán.)

Így hát két szék között megint csak a földre estem, és ha föltápázkodtam, akkor is megmaradtam földön járó költőnek, akárcsak Illés Endre és Ottlik ítélőszéke előtt. Senkinek a társaságában annyira, mint Weoresében, aki Csöngérről föl-fölrucant Pestre, ahol festő barátjánál, Illés Árpádnál lakott, de mindannyiszor fölkeresett engem is. Olyankor, ha én áldatlan állapotunkról panaszkodtam, Sanyi lelkesen vigasztalt meg azzal, hogy mindez csak javunkra válik, mert eltereli figyelmünket az anyagi javokról, és magasabb dolgok felé fordítja. Persze mindezt sokkal szebben és bölcséletibben mondta, mert Sanyi a beszédében is költő volt és filozófus. Én parlagian válszoltam egy verssel, amelyik így kezdődött:

„Nekem beszélhetsz, énnekem úgyse kell
 aszkéta üdvösséged.
 Szép tőled, hogy míg fázol és éhezel,
 szemed az égre réved.”

Csakhogyan ebben a vitánkban is bedőltem Sanyikának. Mert hiába tudtam már, hogy nagy költő, nemcsak a mi nemzedékünk legnagyobbja, hanem senkihez sem fogható, azt csak jó idő múlva fedeztem föl, hogy működik benne egy Puck-szerű kobold is, akitől nem mindent kell komolyan venni, amit komolyan mond. A személytelenség mellett azonban komolyan kitartott. Én is a magam személyessége mellett. Hiszen már a korábbi, elhamarkodott versemet is így fejeztem be:

*„S ha a földi szín és értelem
lim-lom Isten szemében,
lélek ne legyek személytelen,
legyek inkább féreg a mélyben.”*

Egy másikat pedig, rögtön ez után, így:

*„Kiki olyan mennyet kap, amelyet
képzelné tud magának. A tied
személytelen lesz, tág és oszthatatlan.*

*De én a végső titkot mostani
értelmekkel fogom megérteni
s azt élem végig, amit abbahagytam.”*

Sanyi nem sértődött meg ezektől a versektől, ha ugyan olvasta őket. De Cs. Szabó, mikor, már nem tudom, hol, megjelentek, fölháborodva fogadott, már nem tudom, hol, milyen kávéházban:

– Te is micsoda mennyet vagy képes kitalálni! Végigélnem, amit a földön abbahagyok, az nekem a pokol volna!

De Weöresben a SZENTIVÁNEJÍ ÁLOM-nak nem csupán Puck-alakja működött koboldra valló tréfaival, hanem a fenn lebegő Ariel is mennyei énekével. Amit a többi emelkedetről ritkán lehetett elmondani: ők bizony nemigen tudtak zengeni. Mondanom sem kell, hogy én, két szék közt a földön tápázkodva, még úgy sem. Holott nem is égi énekekre sóvárogtam, hanem valamilyen egyszerű, dúdolható kis dalra. Ezért fedeztem föl akkortájt örömmel valamelyik újságban Heltai Jenőnek egy rövid versét – emlékszem, ezzel a két sorral kezdődött: „Sziürke ég, őszi... / Ősz, ősz, ne siess!” Persze, Heltait sohasem tartottam nagy költőnek – inkább a prózájában csinált remeket, a FAMILY HOTEL-ben meg a szomszédságában –, aminthogy ezt az új őszi dalát se nagy versnek, de mindig is szerettem a jóleső verselését. Ezúttal is jólesett, hogy a többfajta újbecsvágy közepette úgy írt, ahogy azelőtt, minden föltűnő becsvágy nélkül. Ezt meg is említettem társaságban, méghozzá, vesztetre, éppen Lengyel Balázs és Nemes Nagy Ágnes társaságában. Ágnes menten fölháborodott. Én ezt komolyan gondolom? Nem tudja elhinni. Balázs ugyan szelídebben csatlakozott hozzá, de komolyan megrótt az igénytelenül konzervatív ízlésemért. Addigra tudtam, hogy ez a szép, nagyon tehetséges költő lány máris vezéregyéniség (a magyar költészet Nagyasszonya, ahogy Veress Miklós találóan mondta róla negyvenhat év múlva, búcsúztatójában), aki nem tűri az ellentmondást. Nem is volt szándékomban vitába bocsátkozni Heltairól, netán megvédeni azt a rövid versét. De azért nem gyakoroltam önkritikát, nem is tagadtam meg az ŐSZ-t. Inkább Rilke nagyságáról kezdtem beszélni, amiben Ágnes

láthatóan egyetértett velem. Azt hittem, ügyesen szétoszlattam a felháborodását. Csak-hogy tévedtem. Már a következő héten találkoztam az utcán egy másik emelkedett szellemű, de távolról sem olyan tehetséges költővel, aki azzal állított meg, hogy hallja, én rajongok Heltai Jenőért. Kormos Pista pedig – akit még egyikünk sem ismert – jóval később tromfolt le egy tréfás vitánk során, a maga jellegzetes fordulataival: egy Heltai-rajongó, nem mondok mást. De még sok időnek kellett elmúlnia, míg gyanítani kezdtem, hogy Ágnesnek velem szemben állandóan kiújuló elégedetlensége netán abban a régi kis Heltai-dalban gyökerezik.

Igen, akkoriban a romok és az általános nyomorgás közepette, úgy látszik, fontosak lettek az ilyen izléskülönbségek. Nekem nem. És egy kis közjátékból úgy értettem, a felnövekvő fiataloknak sem. Egy napon beállított hozzám egy csinos leány – nem tudom, hogy nyomozta ki a címemet. Elmondta, hogy van öt fiú, mind érettségi előtt áll, és mind verseket ír, és szeretnék megmutatni nekem – nyilvánvaló volt, hogy ő vállalta köztük a menedzser szerepét. Én mindig szívesen fogadtam a költőjelölteket, és a lánynak nemcsak a kinézete, hanem a vezetékeve – Stolte – is fölkelte a figyelmemet: apját hallottam emlegetni a mozgalom oppozíciós (pontatlanul: trockista) szárnyán. A rakparton találkoztam a Stolte lánnyal és az öt költőfiúval. Figyelmesen elolvastam a verseiket, volt köztük dacos avantgárd mozgású és önérzetesen régimódi; jól megfértek egymással, már csak azért is, mert a maga módján mindegyik iskolás volt, az egyéniségnek legcsekélyebb árulkodó jele nélkül. Azelőtt ilyen esetekben, bár a bemutatott versekről akkor is megmondtam őszinte véleményemet, mégis meghagytam a jelentkezőknek azt a reményt, hogy még fejlődhetnek – azzal a mellékgondolattal, hogy ha költő nem lesz is belőlük, jó versolvasók lesznek, és ez csak szépíti majd az életüket. De ilyen nyomorúságos körülmények között lelkiismeretlenségnek éreztem volna, ha olyanokat, akiket feltétlen követelmény nem ösztökél erre, a vers fényűzésére biztatnék. Vonakodásomat utólag igazolta, hogy közülük senki sem lett költő, a prózáig is csak egyikük jutott el, egy Sebestyén György nevű élénk fiú, aki néhány évvel később már számottevő tagja volt a *Magyar Nemzet* szerkesztőségének.

Nemsoká nagyobb horderejű költői jelentkezéssel kerültem szembe. Szűcs Gyuri, aki két évvel ezelőtt verseivel keresett föl, majd minden különös lebeszélés nélkül föl hagyott ezzel a kedvtelésével, és már csak olyankor verselgetett, amikor Zádor Anna a Franklinból regénybeli versbetéteket küldött nekem fordításra, amiket én *aquila non captat muscas* jellegével továbbítottam Szűcs Gyurinak, ő pedig kifogástalanul oldotta meg apró feladatait – a háború után, ha nem is nagystílű, mert házilag és homályosan kezelt, mégis hatalmas üzleti tevékenységbe fogott. Amivel töméntelen pénzt keresett. Maradhattak azonban irodalmi nosztalgiái, mert folytatta tisztelettudó udvarlását Marikának, sőt nagyobb pénzösszegeket ajánlott föl nekünk, ezeket azonban nem fogadtuk el. Elfogadtuk viszont időnkénti meghívását elegáns vendéglőkbe, nagyúri vacsorákra. Ettől a fényűzéstől vérszemet kaptam, és arra vetemedtem, hogy én forduljak kéréssel Gyurihoz. Még ifjúkoromban rászoktam, hogy írás közben mértékletesen, de folyamatosan konyakot kóstolgassak. Ezt a szokásomat egészen a nyilas puccsig megtartottam, és most már kezdtem érezni a hiányát. Azzal fordultam Gyurihoz, hogy hátha kiterjesztené bőkezűségét az én korlátolt konyakadagomra is. Szűcs Gyuri azzal felelt, hogy az ő üzletelése nem terjed ki alkoholra. Van ellenben egy totumfakja, aki a saját szakállára szeszügnök, fő érdeklődése azonban a költészet. Régóta ostromolja őt, Gyurit, hogy hozza össze énvelem: szeretné, ha elolvasnám a verseit.

– Ha dicséred a verseit – fejezte be Szűcs Gyuri –, a konyakellátásod biztosítva.

Gyuri lakásán találkoztunk, a Damjanich utcában, pontosabban az anyja lakásán. Szolid, bár kissé kopott szoba volt, az ember nem gondolta volna, hogy egy nagystílusú üzletember irodájául szolgál. Márpedig Szűcs Gyuri nagyszabású üzletek adatait és teendőit diktálta megjárt szótton könnyed hangnemben a beosztottjának, az pedig egy karosszékből görnyedve, térdére fektetett noteszba jegyezte buzgón a tételeket, anyagokat, helyszíneket – éppen arról volt szó, hogy hajnalban kint kell lennie a Nyugati pályaudvaron egy nagyobb szállítmány átvételére. Görnyedtében is megláthattam keserű, mongolos vonásait. Az ilyen mongoloid szabású ábrázat az Eüének feltűnése és eltűnése óta többnyire gyöngéd gondolatokat fakasztott bennem. Ezúttal is az jutott eszembe, hogy ennek a szegény költő-szeszügynöknek hajnalban kell fölkelnie, ki-mennie a Nyugatiba, és ott isten tudja, miféle áruk átvételével bajlódnia. De mikor fölállt a karosszékéből és kiegyenesedett, akkor kiderült, hogy nem is olyan apró alkat, amint az ilyen mongol arcokat hordozó férfiaké vagy nőké rendszerint lenni szokott, hanem, ellenkezőleg, egy szokatlanul magas férfi állt előttem. Hirtelen eszembe jutottak antropológiai olvasmányaim, amelyek az ilyen magas mongolokat rjāzan fajtának emlegették. De nem értem rá ezen gondolkozni, mert a rjāzan költő és szeszügynök bemutatkozott. Kuczka Péternek hívják, mondta. Egy egész kis paksamétát nyomott a kezembe, lelkiismeretesen végigolvastam, egyre lanygulóbb érdeklődéssel. Nem mintha nem tudott volna verselni, sőt rímelni is. Szabályszerű, közölhető, sőt nyomdakész versek voltak. Csak éppen üresek. Nem kételkedtem benne, hogy akadhatnak szerkesztők, bírálók, akik ezt az ürességet összetévesztik igényesebb költők emelkedett elvontságával. Akkor pedig miért ne biztathatnám? De megrezsent a lelkiismeretem. Egy üveg konyakért – mert legföljebb annyira számíthatok – azzal átlásam ezt a rokonszenvesen mongolos ábrázatú szeszügynököt, hogy igazi költő lesz belőle? Azzal kezdtem, hogy a versei közlésre érettek. De azzal folytattam: kár, hogy az életéből semmit sem dolgozott föl bennük. És hozzátettem: nem árt, ha egy vers szól is valamiről. Ő azt felelte, hogy Szabó Lőrinc is mondott ilyesmit. Szóval, neki is megmutatta a verseit. Megnyugodtan nyújtottam kezét.

De konyakot nem kaptam egy üveggel sem.

Italhoz, ha nem is éppen konyakhoz, nemsokára mégis hozzájutottam. Igaz, nem Pesten, hanem Kondoroson. Hiszen amúgy is jó ideje esedékes volt már, hogy Marika bemutasson a családjának, közülük ugyan csak az apját nem ismertem, de most új minőségemben, mint új családtagot kellett volna megismerniök. Csakhogy Marika ódzkodott a nemrég újra megindult vasúti forgalom zsúfoltságától és nehézségétől. Történt azonban, hogy Lengyel Balásznak mint a Belügyminisztérium személyzeti osztálya vezetőjének át kellett randulnia Jugoszláviába újabb és mutatósabb autók beszerzésére – mert az autó akkor is, akár gyerekkoromban, amikor vasárnapi kirándulásra belezsúfolódtunk apám cégének Austro-Daimlerébe, és mint később, egészen a mi napjainkig, nem csupán közlekedési eszköz volt, hanem társadalmi jelkép is. A jószívű Balázs – akivel akkor közeli barátságban voltunk, és tudott a mi kondorosi gondjainkról – följánlotta, hogy kísérik el őt, ő meg egy kis kitérővel útba ejti Kondorost, ahol majd letesz, visszafelé ugyanilyen módon hazaszállít minket. Persze kapva kaptunk az ajánlatán. Sőt Marika, örömeiben, az ugyancsak némi föltáplálásra szoruló Ág-nest is meghívta a mi kondorosi nyaralásunkra.